

Fig. 1. Kirketomten i Ullerup set fra nord. Foto NJP 2006. – *Church site in Ullerup seen from the north.*

ULLERUP †KIRKE

NEDLAGT 1655

HISTORISK INDLEDNING. Ullerup Sogn, hvis middelalderlige †kirke blev nedrevet 1655-56 og 'indflyttet' til den nyanlagte fæstningsby Frederiksodde, udgjorde i middelalderen et betragteligt område med seks landsbyer. Af disse blev fire, Store og Lille Ullerup, Hyby og Hannerup, nedlagt sammen med kirken og befolkningen tvangsforflyttet til Frederiksodde.¹ De resterende byer Egum og Stoustrup i det gamle sogns vestlige del udgjorde herefter et lille 'restsogn', fortsat med navnet Ullerup, hvis befolkning også søgte den danske kirke, fra 1690 kaldet Trinitatis Kirke.² Det lille annekssogn, lejlighedsvis også omtalt som Trinitatis Landsogn,³ er nedlagt 2001 og beboerne delt mellem Bredstrup Sogn og det i 1974 nydannede Hannerup Sogn.

Sognet var i middelalderen en del af Elbo Herred og Almind Syssel i Ribe Stift. *Kirken* nævnes første gang

o. 1325 i kirkelisten i håndskriftet Ribe Oldemoder. Den ydede da i lighed med fleste øvrige kirker en afgift på 4 skilling sølv. Til kirkenavnet er o. 1500 føjet et »desolata« (øde), hvilket må betyde, at betalingen da har været afbrudt, utvivlsomt dog kun midlertidigt.⁴ Kirken betalte til landskatten i 1520'erne 24 mark, der var blandt de højeste ydelser i Almind Syssel.⁵

Ullerup havde indtil sognets nedlæggelse i 1650'erne Vejlby som annekssogn. Præsterne, hvoraf navnene på fire kendes i katolsk tid,⁶ boede på en fritliggende gård Pugdal. Den sidste præst, Peder Nielsen Bøgvad, blev 1652⁷ beordret til at lade sin præstegård flytte ind i fæstningen, hvilket synes at være sket 1654-55.⁸

De bevarede *kirkeregnskaber 1617-55*⁹ giver os et indblik i de lokale forhold. Regnskaberne blev hvert år revideret på Koldinghus af lensmanden, der som kongens repræsentant også gav sin tilladelse til større

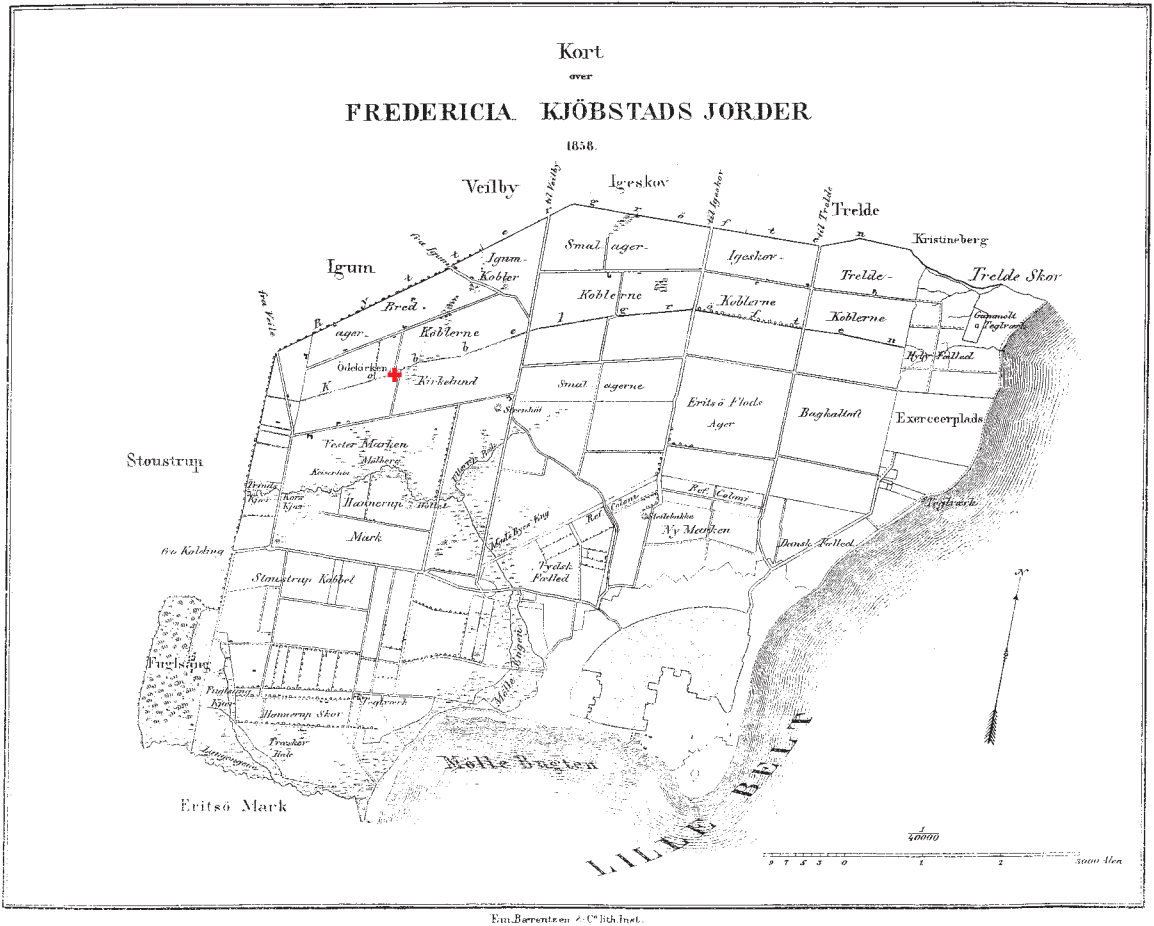

Fig. 2. Fredericia med omgivende købstadsjorder 1858. Kirketomten i Ullerup er markeret som 'ødekirken' øst for Egum og Stoustrup (s. 556). Kort i *Trap*, 1. udg. 1858. – *Fredericia with surrounding town lands, 1858. The church site in Ullerup is marked east of Egum and Stoustrup.*

byggearbejder og nyanskaffelser (således en alterkalk 1650). Hvervet som *kirkeværg* udøvedes indtil 1646 af sognepræst Niels Nielsen Bøgvad, derefter for et enkelt år af hans søn og efterfølger Peder Nielsen Bøgvad og i de sidste år 1648-55 af to bønder, Oluf Gregersen i Stoustrup og Niels Sørensen i Lille Ullerup. Sidstnævnte boede fra 1653 i Frederiksodde.

Kirken modtog ikke tiende under *Kejserkrigen* 1627-29 ('da de kejserlige krigsfolk har sig Jylland bemægtiget') og *Torstenssonfejden* 1643-45. Korntienden, der var indkrævet for 1643, blev fortæret af fjenderne, 'som var meget udhungrede'. Under samme krig blev bygningskalk, der lå på kirkeloftet, ødelagt, da 'kongelige majestæts soldater holdt vagt i tårnet'.

Planer om kirkens nedbrydning. Lensmanden på Koldinghus Jørgen Seefeld fik 1652 ordre til at lade kirken 'nedbryde og indflytte i Fredriksodde fæstning', og dette skulle ske ved hjælp af de nærmest boende

bønder.¹⁰ De fleste sogneboer må være flyttet 1653-54; men endnu i august 1654 var der tvivl om kirkens fremtid, da kongen bad de jyske medlemmer af rigsrådet overveje, om man i stedet for Ullerup Kirke, 'som skal være stor og vel ved magt', skulle lade de brøstfældige nabokirker i Bredstrup og Kongsted nedbryde.¹¹ Rigsrådet fastholdt dog den oprindelige plan, og dermed var Ullerup Kirkes skæbne beseglet.

Kirkens sidste år. Kirkeregnskaberne viser, at de sidste vedligeholdelsesarbejder, bl.a. nyt gulv, blev udført 1651-52. Det følgende år, 1652-53, betales for en grav 'til et lig, som døde i Frederiksodde', og det fremgår, at den største del af sognet nu var lagt ind under fæstningen. Fra 1653-54 modtog værgerne kun tiende af de byer, der var tilbage. Det sidste regnskab, 1654-55, endnu med udgifter til alterlys, brød og vin, blev revideret 2. maj 1655. Gudstjenesten holdtes herefter i den midlertidige kirke ved rådhuset i Frederiksodde (se

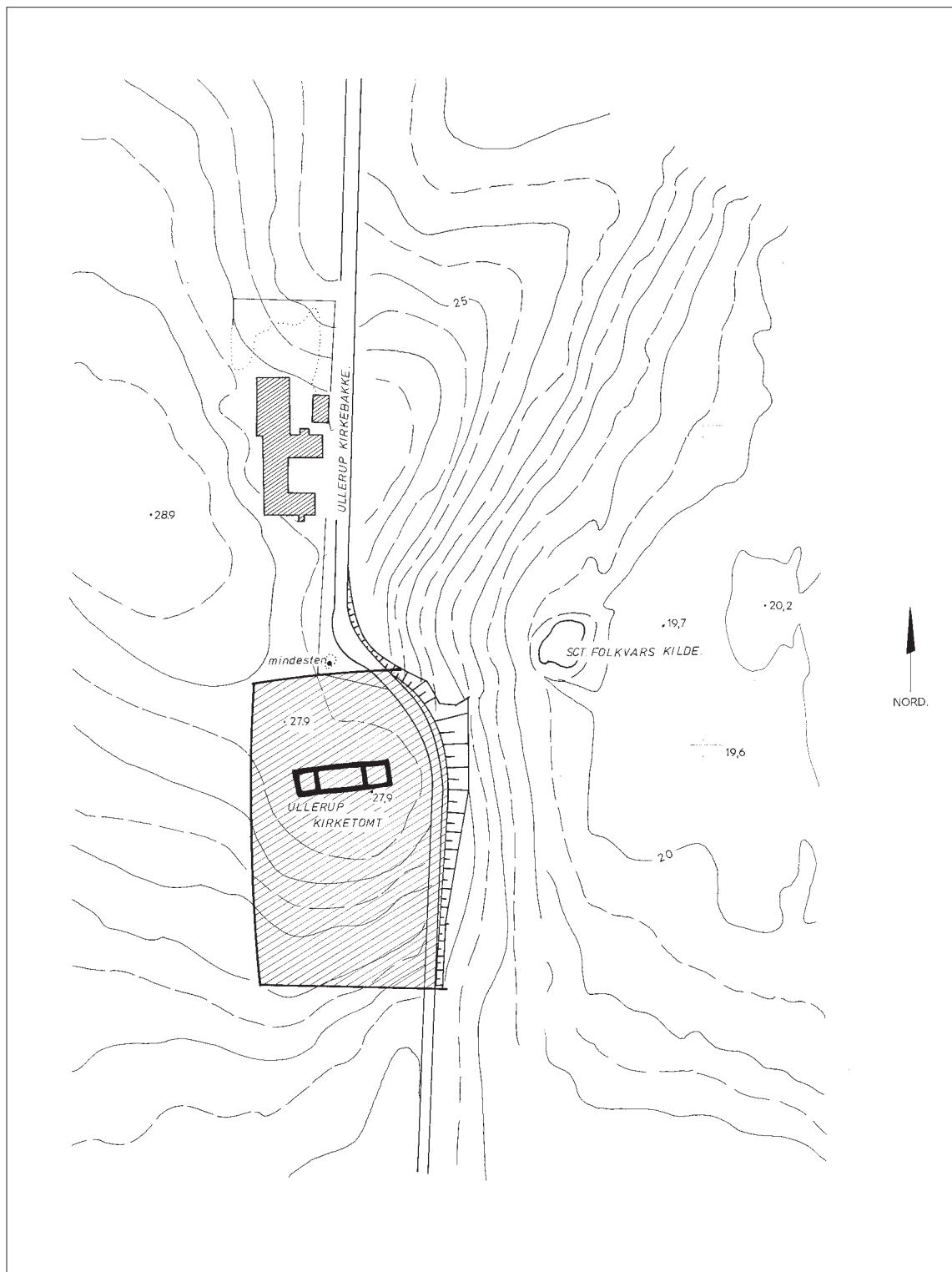

Fig. 3. Kirketomten i Ullerup. Situationsplan visende kirkegården, mindesten (s. 556) og helligkilde (s. 556). 1:2000. Tegnet af Gunnar Kramp 1988. – Church site in Ullerup. Situation plan showing churchyard, monument and holy well.

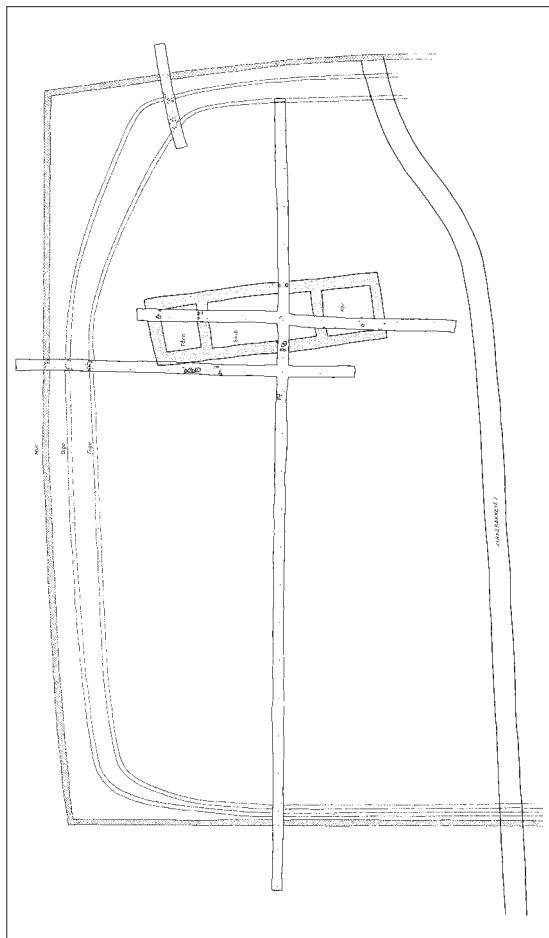

Fig. 4. Kirketomten og kirkegården. Plan over udgravningen 1987 med søgegrøfter. 1:1000. Tegnet af Gunnar Kramp 1987. – *Church ruin and churchyard. Plan of excavation, 1987, with sondage trenches.*

s. 563), og samtidig begyndte nedbrydningen af den gamle landsbykirke (se s. 560).

Arkæologiske undersøgelser 1987 under ledelse af Nationalmuseet fastslog kirkegårdens grænser, kirkens placering og hovedtrækkene i dens grundplan. To parallelle søgegrøfter fra øst mod vest og hen over bygningen afdækkede fundamentene til kor, skib og tårn. Fundamenter syd for kirken er (ndf. s. 560) tolket som rester af et kapel. Det må antages, at kirkebanken med tomten tidligere har været mindst 1 m højere.¹²

Mønter. I arkæologiske prøvefelter ved kirketomten fandtes 1986 ni mønter, alle middelalderlige. Ældst er en mønt slået under Christoffer II (1320–32), to er ubestemmelige borgerkrigsmønter, tre er slået under Erik af Pommern og én under Christian I, mens endnu to formentlig er borgerkrigsmønter.¹³

BELIGGENHED OG KIRKEGÅRD. Kirkestedet, der efter sognets deling i 1650'erne blev en del af købstadens jorder (jf. fig. 2), ligger ved vejen Ullerup Kirkebakke i Fredericias nordvestre udkant, vest for Vestre Ringvej og syd for jernbanelinjen. På området, der omgives af et køreteknisk anlæg og en golfbane, er kirkegårdens grænser – efter de arkæologiske undersøgelser 1987 – markeret af en nyplantet bøgehæk og selve kirkebygningen af udlagte sten i græstæppet.

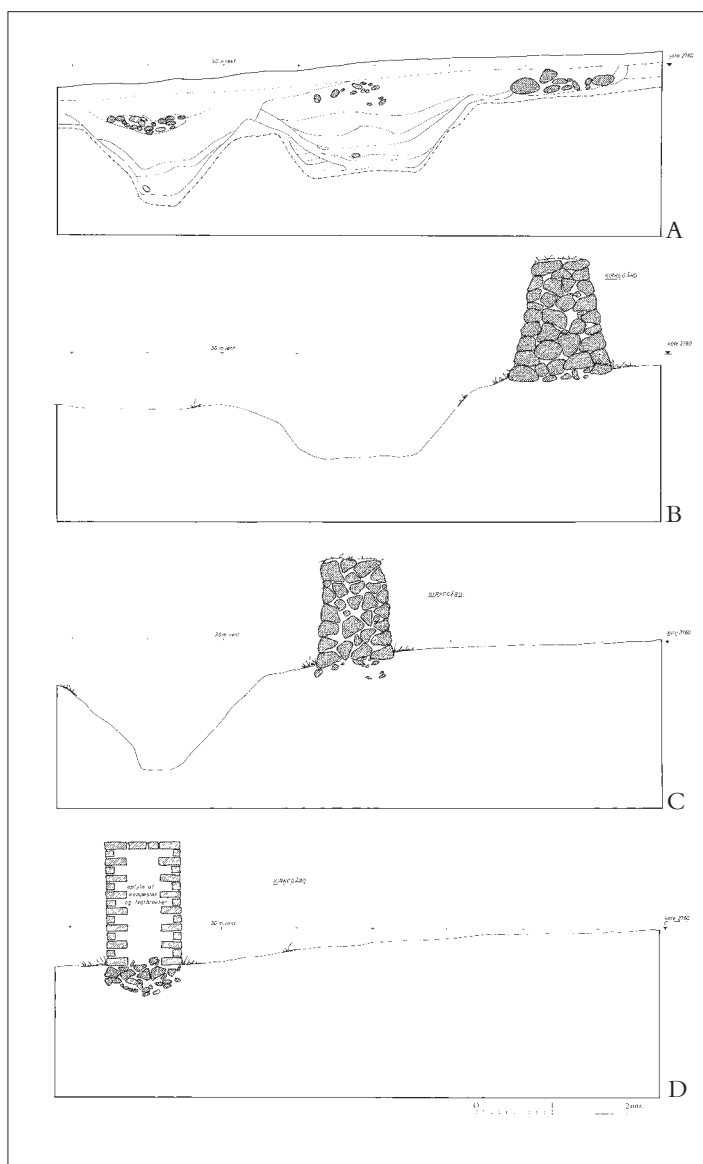
En *mindsten* af granit, rejst 1915 nord for kirkegården, bærer indskriften »Ullerup Kirkebakke.// Fredløs I jer fjæle/ i sidste Hvilested./ Gud give, eders Sjæle/ maa eje Himlens Fred.// Kirken indflyttet/ til Fredericia 1654«. Et lille stenkammer bag stenen, lukket med en jernlåge, brugtes tidligere til henlæggelse af opløjede menneskeknogler fra den sløjfede kirkegård.¹⁴

Kirken er rejst på et bakke drag (jf. situationsplan fig. 3) med betydelig fald mod øst ned mod en tidligere meget besøgt helligkilde (jf. ndf.). Bygningen har i middelalderen ligget frit i landskabet, idet landsbyen Ullerup lå ca. 0,5 km syd for kirken. Ifølge en *beskrivelse 1756* lå kirketomten da på grænsen mellem bymarken og de såkaldte 'rytterkobler', der 1718 var udskilt til kavaleriet. En grøft, der markerede skellet (sml. fig. 2), var af hensyn til kirken, der opfattedes som 'et helligt sted', trukket tæt norden om kirkegården. Man kunne dengang stadig se, hvor kor, tårn og våbenhuset havde været. Af tilbageblevne sten efter kirkens nedbrydning havde brugeren af marken o. 1725 ført 50 læs 'kampesten og ligsten', ind til byen, hvor de blev brugt som fundament til nye huse.¹⁵

Helligkilden, den såkaldte Skt. Folkvards Kilde¹⁶ (jf. fig. 3), kendes alene ved dette navn i præstens indberetning 1638, hvor han skriver: Her 'findes et vandspring, som var i gamle dage meget navnkundig og med et kildeværk af træ indfattet; kaldes »Sancte Falquords kielde«. Af gamle folks beretning skal på samme sted være sket store mirakler på syge folk, som søgte til samme vand. Og findes på stedet endnu (en) skabelon af kilden'.¹⁷ Kilden er i dag markeret som en lille dam, indrammet af egestolper.

Kirkegården (fig. 4), hvis grænser som nævnt kunne fastlægges 1987, har målt 95 m nord-syd

Fig. 5A-D. Udgravning af kirkegårdens vestlige afgrænsning 1987, snit set mod nord (s. 557). A. Opmåling af udgravningsprofil med rester af tændiger og foranliggende tændiger, der efter tur har afløst hinanden. B. Rekonstruktion af det ældste dige med tilhørende grøft. C. Rekonstruktion af dige nr. 2 med ny grøft. D. Yngste dige, her opfattet som en teglstensmur. 1:100. Tegnet af Gunnar Kramp 1987. – Excavation of western demarcation of the churchyard, 1987, section viewed towards north. A. Survey of excavation profile with remains of stone walls and ditches in front which succeeded one another. B. Reconstruction of the oldest wall with related ditch. C. Reconstruction of wall no. 2 with new ditch. D. Most recent ditch, here interpreted as a brick wall.

og 55 m øst-vest. Hegnet bestod i 1600-tallet af kampestensdiger, der med få års mellemrum måtte repareres. Murermester Christen Sønderborg, Middelfart, betalte 1637 for '30 favne kirkegårds-mur at opsætte med kampesten fra grunden, der hvor den gamle lade stod'.⁹

Udgravningen 1987 godtgjorde, at digerne i vest og nord to gange er flyttet lidt udad, og at de to ældste stendiger har været forsynet med foranliggende grøfter (fig. 5).¹⁸ Ældst og vel så gammel som kirken selv var et 1,4 m bredt dige med en fladbundet grøft. Denne er på et tidspunkt, måske

i 12-1300-tallet, fyldt op, hvorefter man har bygget et nyt dige oven på opfyldningen, samtidig med at der blev gravet en ny grøft, lidt smallere og dybere, foran det nye dige. Også denne grøft er fyldt op, og herover er bygget det tredje og sidste dige. Dette indeholdt en del mursten og blev derfor af udgraverne opfattet som en teglstensmur.¹⁹

Af kirkegårdens indgange omtales i 1600-tallet en muret port med låger i nord og (i det mindste) endnu en låge i syd. Indgangene, der var forsynet med jernriste, betegnedes lejlighedsvis som norrø og søndre kirkerist.⁹

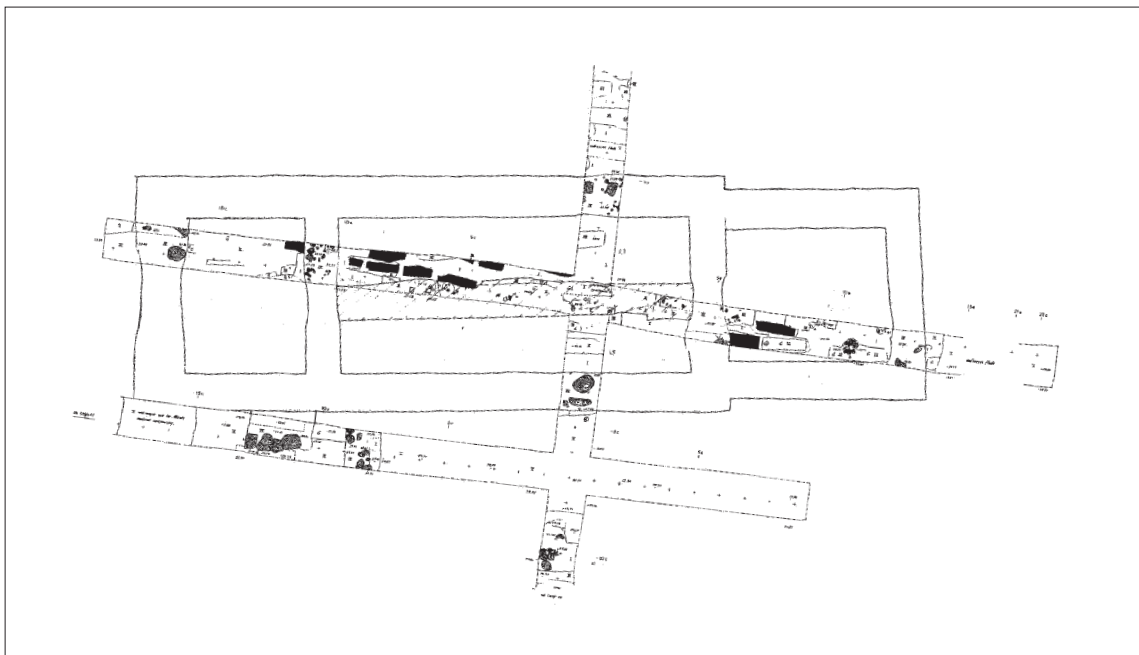

Fig. 6. Kirkens grundplan som den fremtrådte efter udgravningen 1987. Tegnet af Jesper Lassen og Gunnar Kramp. 1:300. Efter *Fredericiabogen* 2002. – *Ground plan of the church as it appeared after the excavation in 1987.*

Udgravningen 1987 viste, at der i de mange generationer, hvor kirkegården har været i brug, har været benyttet mindst tre forskellige *begravelsesformer*. Der påvistes dels grave med rektangulære ligkister af træ, dels grave uden kiste, men med et hovedkammer af kantstillede sten, og dertil grave, som var markeret med et lag munkesten.¹² Jf. også grave i selve kirkegulvet (se ndf.).

En *kirkelade* af ukendt alder, der lå i tilknytning til kirkegårdsdiget, blev nedbrudt inden 1631, formentlig i forbindelse med Kejserkrigen 1627-29.⁹

BYGNING

Oversigt. Den nedbrudte kirke, der sandsynligvis har haft en forgænger af træ, var en romansk kvaderstensbygning fra o. 1200 med fire formentlig senmiddelalderlige tilbygninger: sakristi, våbenhus, kapel og tårn. *Orienteringen* afviger ca. 10 grader mod nord.

Kendskabet til kirkens bygningshistorie hviler på: 1) udgravningen af tomten 1987, 2) bevarede romanske **kvadre*, hvoraf nogle befinder sig på kirkegården, mens andre er indsat i Trinitatis Kirke,²⁰ 3) kirkeregnskaber 1617-55, og 4) borgmester Hans Jørgensens regnskaber 1655-57, der belyser kirkens nedbrydning.

Trækirke? Udgravningen viste, at fundamentene under triumfmuren og skibets vestmur gennemskar *grave*, der var ældre end stenkirken. Det er derfor rimeligt at regne med en ældre kirke på stedet, formodentlig af træ. Andre ældre grave i gulvet afveg fra stenkirkens orientering og kan muligvis også have hørt til en tidligere kirke.¹²

Den romanske *kvaderstenskirke* (jf. fig. 6) har været af middel størrelse og bestået af et kvadratisk kor og et lidt bredere skib. Murenes forløb gav sig ved udgravningen kun til kende som delvist udplyndrede *fundamenter*, i nogle tilfælde kun ved selve fundamentsgrøften. Fundamenterne har været af store kampesten, hvoraf nogle tilbageblevne målte op til 0,8 m i diameter. Under skibets langmure var fundamenterne 1,5-1,6 m brede, svarende formodentlig til en vanlig murtykkelse på 1,1-1,2 m.

Af de bevarede **granitkvadre* befinder ca. 30 sig stadig ved kirketomten, hvor de (formodentlig i 1915) er opstillet ved mindestenen nord for kirken. Et endnu større antal, der formentlig allerede i 1600-tallet er ført ind til byen, er 1955 indsat i Trinitatis Kirkes vestende (hvor de beskrives nærmere s. 301-302). Stenenes tildannelse viser,

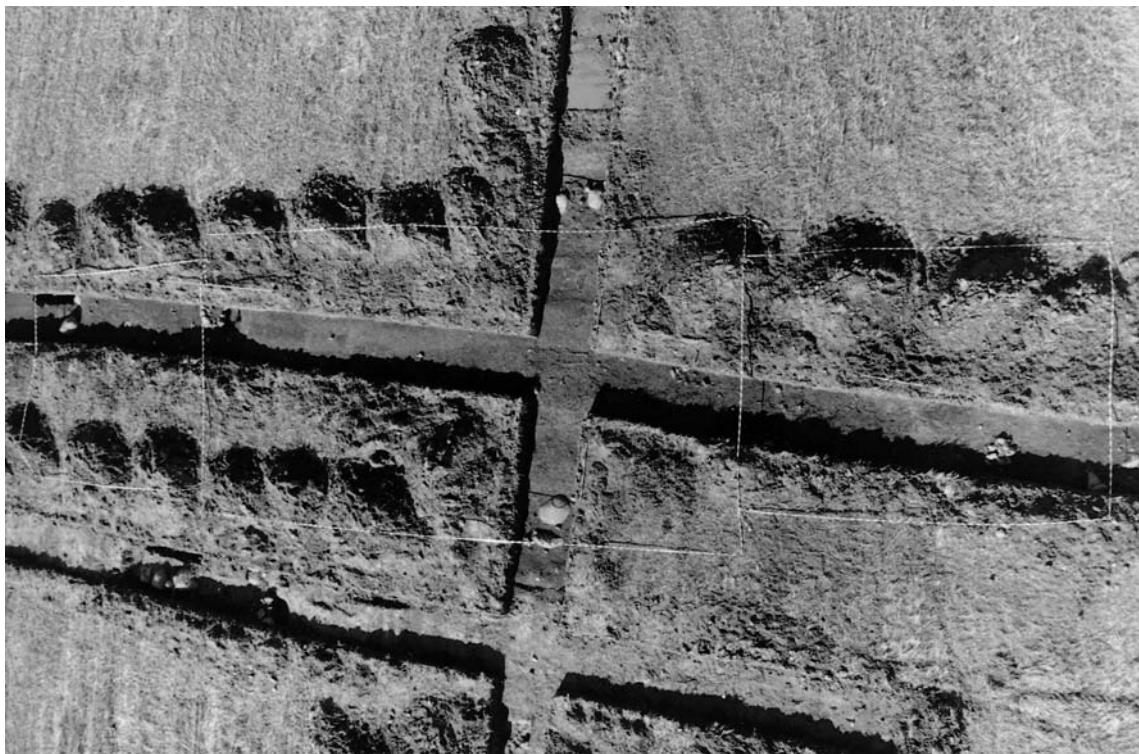

Fig. 7. Arkæologisk undersøgelse af kirketomten 1987. I søgegrøfterne er afdækket fundamenterne til kor, skib og tårn, hvis omtrentlige udstrækning forsøgsvis er markeret med afspærringsbånd (jf. fig. 6). Foto Nils Engberg 1987. – *Archaeological excavation of the church site 1987.*

at murene efter alt at dømme har været rejst over en *dobbeltsokke* bestående af et profileret skifte over et skråkantskifte. Fire af de bevarede kvadere ved kirketomten har skråkant, mens stenene i Trinitatis Kirke næsten alle har rundstav over hulkant. De resterende sten ved kirketomten er 'almindelige' bygningskvadere, glat tildannede og firhugne, der efter deres format at dømme har siddet i et skifte, der var ca. 35 cm højt.²¹

Navnlig kvadrene i Trinitatis Kirke (jf. fig. 8-9) er i en fin håndværksmæssig udførelse, og deres udformning viser, at kirken i Ullerup formodentlig er rejst o. 1200. Blandt de profilerede sokkelkvadere er fire hjørnestein, hvoraf to har hjørneknopper, udformet som hhv. et djævl- og mandshoved (s. 302, fig. 17 og 19). Hovederne er udført med en karakteristisk flad isse og forbinder arkitekturen med de statelige kirker i Andst, Skanderup og Vamdrup,²² hvis portaler af M. Mackeprang henregnes til den såkaldte Ribegruppe. De profilerede kvadere repræsente-

rer 15-16 m af kirkens sokkel, uden at det kan afgøres, hvilke afsnit der er tale om. En enkel profileret kvader med bladmønster (s. 302, fig. 18) kan stamme fra en dør eller være en del af triumfbuens kragbånd.

Taget på såvel kirke som tilbygninger har været tækket med *bly*, hvoraf partier i 1600-tallet blev støbt om.⁹ Blytavlerne førtes ved nedbrydningen ind til Frederiksojde, hvor man i januar 1656 opgjorde deres antal til 802 hele tavler og 126 halve.²³ Indvendig bevarede kirken sine flade *trælofter*. *Gulvet* var lagt med teglsten.

Tilbygninger. Regnskaberne nævner fire tilbygninger: sakristi, våbenhus, tårn og kapel, der formodentlig alle har været senmiddelalderlige og af munkesten. Kun våbenhus og tårn er sikkert lokaliseret, til hhv. skibets syd- og vestside. Sakristiet har formodentlig stået ved korets nordside, mens kapellet øjensynligt har været føjet til skibets sydside

Fig. 8. Profilerede *sokkelkvadre, nu indsat i Trinitatis Kirke (s. 301 f. og 558 f.). Foto HW 2005. – *Profiled *base ashlars, now incorporated in Trinitatis Church.*

Sakristiet nævnes kun 1632–33, da en glarmester betaltes for reparation af et *vindue*.⁹

Våbenhuset angives 1649 at befinde sig 'på den søndre side af kirken'. Det omtales i forbindelse med en større reparation, der udførtes af murermester Mads Jørgensen i Kolding. Huset var da i en dårlig stand både ude og inde, og de murede *bænke* var rådne. Blytaget blev samtidig forbedret på begge sider af Niels Jensen, skifertækker fra Kolding.⁹ Et fundament med retning syd-nord nær skibets sydvesthjørne (jf. fig. 6) kan have båret våbenhusets vestmur.¹²

Tårnet, hvis grundplan kendes fra udgravningen, havde sadeltag med gavle i øst og vest. Murværket var skrøbeligt og måtte i 1600-tallet jævnlig repareres. Det blev 1625 stivet af med bjælker og jernankre, og der blev muret to store *støttestøtter* ved vestre og søndre side.⁹ Det må være fundamentet til den sidstnævnte pille (jf. fig. 6), der er påtruffet 1987.¹²

Kapellet omtales gentagne gange 1617–49 i forbindelse med reparationer af et *vindue* og af blytaget med 'de to (skot)render', der var mellem 'kirken (dvs. skibet) og kapellet'. 1632 anskaffedes en ny 'skammel' (bænk, stolestade), hvilket må antyde, at kirkens stoleværk også har omfattet kapellet.⁹ Kapellet synes som nævnt at have været føjet til skibets sydside øst for våbenhuset, idet et fundament, påtruffet 5–6 m syd for skibets

sydmur og parallelt med denne (jf. fig. 6), kan opfattes som en del af kapellets sydmur.

Vedligeholdelsen af kirken i den sidste generation før nedrivningen omfattede almindelige reparationer af murværk, blytag og vinduer. Håndværkerne kom normalt fra Kolding, lejlighedsvis også fra Vejle og Middelfart, hvor også materialerne hentedes. 1637 indkøbtes 3 tdr. kalk til at 'hvidte kirken indenudi' med, et arbejde der udførtes af murermester Christen Sønderborg i Middelfart. 1648 købtes kalk af en 'Ebeltoftmand i Middelfart', formodentlig kalk fra Mariager. 1650 blev kalken leveret af en 'Åromand' (fra Årø i Lillebælt), men allerede det følgende år kunne kalken skaffes ved byggepladserne i Frederiksodde. Murermester Mads Jørgensen fra Kolding arbejdede på kirken 1649, hvor også blytækkeren Niels Jensen 'skifertækker' fra Kolding var beskæftiget. Partier af de teglbyggede tilbygninger har stået *rodkalket*, hvortil der 1649 og 1652 indkøbtes 'brunrødt'.

En *synsforretning* på kirken 3. april 1650 bekræftede, at blytaget på skibet og våbenhuset nylig var repareret og ligeledes våbenhusets mur. Tårnet var forfaldent på det sydvestre hjørne, og pillerne var 'udfaldet', så der kom 'regn og rusk' ind i tårn og kirke. Indvendig var loftet 'helt forrådnat'.²⁴

Kirkens nedbrydning belyses af borgmester Hans Jørgensens regnskaber²³ og må være indledt i sommeren 1655. Borgmesteren, der også var fæstningens materialforvalter og dertil havde ansvaret for opførelsen af en ny kirke, opregnede 25. jan. 1656 betydelige mængder materialer, der allerede var ført ind til byggepladsen i Frederiksodde (jf. s.

Fig. 9. Profil af *sokkelkvader, nu indsat i Trinitatis Kirke (s. 301 f., 559). Målt af NJP 2006. 1:10. – *Profiled *base ashlar, now incorporated in Trinitatis Church.*

356). Det drejede sig om kampesten, mursten og ubrugeligt tømmer og formodentlig hele kirkens blytag, der blev opgjort til 92 skippund bly (knap 15 tons). En blytækker fra Odense, Hans Hansen, omstøbte senere blyet, der også omfattede blyet fra kirkens vinduer. Nedrivningen fortsatte det følgende år. Peder Nielsen i Stoustrup betalte 6. aug. 1656 for i 62 søgnedage at have 'opvarret' ved kirken, og dér ført regnskab med, hvilke bønder, der 'daglig agede sten fra Ullerup Kirke og til staden'. Og 24. febr. 1657 modtog murermestrene Jørgen Pedersen og Fedder Therkelsen, Frederiksodde, betaling for 132 søgnedage, hvor de havde arbejdet 'sammen med soldaterne' på nedbrydningen af kirken.

INVENTAR

Af landsbykirkens inventar er den romanske *døbefont og en senere omstøbt *†klokke* via Frederiksoddes første *†kirke* overført til Trinitatis Kirke (jf. s. 318 og 342).

Andre *†inventarstykker* kendes fra regnskaberne 1617-55 og synsforretningen 1650:

Alterdug og -klæder omtales 1650 som ødelagte.²⁴ En ældre *alterkalk* og *disk* sagdes 1649 at være stjålet i 'fjendernes tid', hvorfor der efter lensmandens bevilling blev fremstillet en ny *kalk* af en guldsmed i Kolding. Den vejede 44 lod og en kvint sølv, der betalte med 33 sletdaler og 12 sk., mens guldsmeden i arbejds løn fik 8 sk. af hvert lod; 1650 betalte yderligere for '3 dukater' til brug ved forgyldning af kalken. En *sygekalk* ('kalk som bruges hos syge folk') blev repareret 1622. 1639 indkøbtes lærred til en *messesærk*.

En *prædikestol*, som snedkerne 1655 opstillede i den midlertidige *†kirke* ved rådhuset (se s. 563), var sandsynligvis den gamle stol fra Ullerup.

Stolestaderne nævnes 1625, da taget på skibets nordside var utæt, 'så ingen kunne sidde i skamlerne tørre på samme side, når det regnede'. 1636 måtte man reparere to 'pudeskamler, som blev ødelagt sidste juledag'. En ny 'skammel' (bænk) i kapellet blev 1632 betalt med 24 sk.

I en ældre *skriftestol* (formodentlig i koret) med 'bænke indenfor på begge sider' opmurede en murermester 1619 den ene side. Stolen blev re-

pareret igen 1625, da den var helt fordærvet på vestre side, og bænken indenfor blev på ny opmuret.

1634 udførtes en ny *skriftestol* 'med en *bænk-kiste* til alterklæder, dug og kalk'. En *ligbåre* blev anskaffet 1647.

Den senere omstøbte *klokke* (der nævnes kun denne ene) hang i tårnet i en tømret *klokkestol*, der blev fornyet 1625. Arbejdet med at tage klokken ned og hejse den op igen blev udført af Hans møller i Follerup Mølle (Herslev Sogn), som i den anledning lånte 'et stort treben' (trebenet kran eller buk) af Henrik Ravn i Børkop.⁹

GRAVMINDER

Gravsten. Beskrivelsen af kirketomten 1756 omtaler en del 'ligsten', der ca. 30 år forinden var ført ind til byen og brugt som fundament til nye huse. En lille 'kvadratisk sten ... med et dødningehoved på', der var indsat i et hus nær Trinitatis Kirke, kan have været en gravsten fra 15-1600-tallet.¹⁵ Men om den var fra Ullerup, kan ikke afgøres.

KILDER OG HENVISNINGER

Arkivalier. RA. *Danske Kancelli*. Indlæg til registre og tegnelser, 3. april 1650. Syn på kirkerne i Elbo Hrd. – *Rentekammerets rev. rgsk.* Militære rgsk. X. Fæstningsrgsk. XI. Fredericia fæstningsrgsk. 1655-61. 1. Borgmester Hans Jørgensens rgsk. med bilag 1655-57. – LAVib. *Ullerup Kirkes rgsk. 1617-55* (C KRB 478); udskrift ved A. Hemmingsen 1981 i Lokalhistorisk Arkiv for Fredericia og Omegn.

NM. *Indberetning*. Nils Engberg 1988 (udgravning af kirke- og kirkegårdstomt september 1987).

Tegninger. NM. Situationsplaner og udgravningsplaner af kirketomt og kirkegård, tegnet af Gunnar Kramp 1987 og 1988. Profil af kirkegårdsdiger og grøfter ved samme 1987.

Litteratur. J. J. Ravn, »Det gamle Ullerup Sogn«, *Årb-Vejle* 1910, 89-93. – Hugo Matthiessen, »Lidt om Ullerup Sogn«, *Årb-Vejle* 1910, 205-09. – Nils Engberg, »Ullerup og Kongsted ødekirker«, *Fredericiabogen* 2002, 30-47.

Redaktion ved Niels Jørgen Poulsen 2006. Engelsk oversættelse ved James Manley. Redaktionssekretær Heidi Lykke Petersen, teknisk og grafisk tilrettelæggelse Mogens Vedso.

- ¹ Om de jyske rigsråders forhandling med de modvillige bønder, se kongens brev til lensmanden på Koldinghus, Jørgen Seefeld 14. dec. 1651 (*KancBrevb*).
- ² Stoustrup hørte en kort tid, 1665-87, til Tyske Kirke.
- ³ Ullerup havde indtil 1966 status som sognekommune og havde eget menighedsråd indtil 1970, da sognet blev en del af Trinitatis Sogn. Der har aldrig været ført særskilte kirkebøger for Ullerup Sogn.
- ⁴ *Oldemoder* 109.
- ⁵ *DaMag* 4. rk. II, 44.
- ⁶ Jørgen Peder Clausager (udg.), *Series Pastorum. Præstehistorie for Fredericia Kommune*. Manuskript samlet af Lokalhistorisk Arkiv for Fredericia og Omegn 2006.
- ⁷ *KancBrevb* 12. april 1652.
- ⁸ A. Hemmingsen, »Fredericias første præstegård«, *Årb-Vejle* 1984, 63-77.
- ⁹ LAVib. *Ullerup Kirkes rgsk.* 1617-55 (C KRB 478). Regnskabsåret gik som vanligt fra 1. maj til 1. maj.
- ¹⁰ *KancBrevb* 13. april 1652.
- ¹¹ *KancBrevb* 16. aug. 1654. – Kongsted ↑Kirke blev rent faktisk nedrevet, men det skete først efter, at den havde lidt yderligere overlast som følge af Svenskekrigene 1657-59.
- ¹² Indberetning i NM ved Nils Engberg 1988 (udgravning af kirke- og kirkegårdstomt september 1987); Nils Engberg, »Ullerup og Kongsted ødekirker«, *Fredericiabogen* 2002, 30-47.
- ¹³ Kgl. Mønt- og Medaljesamling F. P. 4577. Detektorfund.
- ¹⁴ Henrik Nielung, *Mindesmærker i Fredericia*, Fredericia 1980, 22.
- ¹⁵ Hugo Matthiessen, »Lidt om Ullerup Sogn«, *ÅrbVejle* 1910, 205-09.
- ¹⁶ *Schmidt, Helligkilder* 150; *Svane, Helligkilder* 246.
- ¹⁷ *PræsteindbWorm* I, 203.
- ¹⁸ Nils Engberg 2002 (note 12) og Nils Engberg og Jakob Kieffer-Olsen, »Kirkegårdens grøft. Om den ældste indhegning af Danmarks kirkegårde«, *NMArb* 1992, 168-77.
- ¹⁹ Teglstensgodset er formodentlig blot brokker fra reparationer på kirken, eller det kan stamme fra den tidligere kirkelade eller fra de murede indgangspartier.
- ²⁰ Et antal munkesten af vanlig størrelse, der angives at stamme fra kirken, er indmuret i Hannerup Kirke, indviet 1974 (jf. s. 542).
- ²¹ En enkelt kvader har rundstav.
- ²² *DK Ribe* 2466 f., 2544 f. og 2633 f.
- ²³ RA. *Rentekammerets rev. rgsk.* Militære rgsk. X. Fæstningsrgsk. XI. Fredericia fæstningsrgsk. 1655-61. 1. Borgmester Hans Jørgensens rgsk. med bilag 1655-57.
- ²⁴ RA. *DaKanc.* Indlæg til registre og tegnelser 3. april 1650. Syn over kirkerne i Elbo Hrd. – Synet blev bekræftet af sognepræst Peder Nielsen (Bøgvad) samt fire sognemænd: Niels Madsen i Hannerup, Laurids Hansen i Egum, Knud Jørgensen i Stoustrup og Knud Madsen i Sønderbygård.